

K OSOBNOSTI A DÍLU EGONA BONDYHO

Petr Kužel

Předkládaná kniha je první kolektivní monografií, která si klade za cíl konceptuálně postihnout nejvýznamnější aspekty Bondyho teoretického i uměleckého díla a kriticky je reflektovat. Tomuto záměru odpovídá jak struktura práce, tak výběr kolektivu domácích a zahraničních autorů nejrůznějšího profesního zaměření, jenž zahrnuje jak filozofy, tak orientalisty, politology, historiky či bohemisty.

Ze zaměření této práce plyne, že kniha prakticky netematizuje Bondyho biografii. Proto alespoň zde v úvodu stručně představme život tohoto filozofa, básníka, spisovatele, dramatika a překladatele.

Egon Bondy (vl. jménem Zbyněk Fišer), jeden z nejvýznamnějších představitelů československé neoficiální literatury, se narodil v Praze v roce 1930. Studoval na gymnáziu, své studium však v roce 1947 přerušil a v následujícím desetiletí žil na hraně zákona bez stálého zaměstnání. V roce 1957 došlo v jeho životě k určitému zklidnění, složil maturitní zkoušku a v letech 1957–1961 absolvoval studium filozofie a psychologie na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy. Současně (do roku 1962) pracoval jako noční hlídač v Národním muzeu, později v bibliografickém oddělení Státní knihovny ČSR (1962–1967). Od roku 1967 byl v plném invalidním důchodu.

Do roku 1990 publikoval Egon Bondy své texty pouze v samizdatu či exilových nakladatelstvích s krátkou výjimkou let šedesátých,

kdy vyšlo několik jeho textů v odborných časopisech (*Dějiny a současnost, Filosofický časopis, Zprávy Československé společnosti orientalistické při ČSAV*). V roce 1967 mu vycházejí jeho první knihy: *Otázky bytí a existence a Útěcha z ontologie. Substanční a nesubstanční model v ontologii*, v nichž se zabývá ontologickou a axiologickou problematikou a formuluje tzv. nesubstanční ontologický model. Za tyto práce mu byl udělen titul PhDr. a CSc. V roce 1968 publikoval monografii *Buddha*, ve které se zabývá filosofickými aspekty raného buddhismu a jeho možnou aktuálností pro tehdejší filosofické myšlení. Po roce 1968 se Bondymu možnost veřejně publikovat opět uzavírá.

Během následné normalizace byl Egon Bondy jedním z vůdčích teoretiků a protagonistů československého undergroundu. Pravidelně publikoval v samizdatových a exilových periodikách (např. *Vokno, Revolver Revue, Svědectví, Paternoster, Proměny*). Jeho básně zhudebňovala a hrála skupina The Plastic People of the Universe, Garáž aj. V osmdesátých letech také ovlivnil ranou tvorbu některých představitelů tzv. třetí vlny undergroundu, např. Jáchyma Topola, J. H. Krchovského či Petra Placáka. Po roce 1989 se stal jedním z nejvýraznějších kritiků polistopadového vývoje a kapitalismu. Po sametové revoluci se krátce angažoval v Levé alternativě, politickém uskupení, které bylo součástí Občanského fóra a které navazovalo na marxistickou disidentskou levič. V devadesátých letech se přestěhoval do Bratislavy, kde krátce vyučoval filosofii na Komenského univerzitě. V Bratislavě v roce 2007 umírá.

Začátky Bondyho tvorby spadají do konce čtyřicátých let, kdy byl aktivní v okruhu surrealistických umělců a teoretiků a byl silně ovlivněn surrealismem. Rovněž již od dob svého mládí inklinoval k marxismu. Pod vlivem Závaše Kalandry se přiklání k trockismu a od konce čtyřicátých let zastává již otevřeně protirežimní postoj, což dokumentují jak jeho básně, tak i politické texty z té doby. V první polovině padesátých let žije na hranici a mnohdy za hranicí zákona.¹ Od roku 1949 byl vyšetřován v souvislosti s podezřením z trockistic-

¹ V roce 1952 je podmíněčně odsouzen za drobnou kriminální činnost (viz Spis 11135. Archiv bezpečnostních složek 11135_MV_2_9_0020-1).

ké činnosti,² s jeho ilegálním překročením hranic, styky se Závišem Kalandrou (později popraveným), šířením trockistické literatury a jinou protistátní činností.³ V roce 1949 samizdatově vydává společně s Janou Krejcarovou surrealistický sborník *Židovská jména* (z autorů jsou zastoupeni kromě Bondyho a Krejcarové například Karel Hynek, Vratislav Effenberger, Jan Zuska, Oldřich Wenzl, Anna Marie Effenbergerová aj.) Všichni zde zastoupení autoři si volí na protest proti vzrůstajícímu antisemitismu v ČSSR i v Sovětském svazu nápadně znějící židovské pseudonymy. Zbyněk Fišer si volí svůj pseudonym Egon Bondy, který od této doby bude používat pro svá umělecká díla, od roku 1970 pak i pro svá díla teoretická.

V roce 1950 založil Bondy s Ivo Vodseďálkem první pouňorovou samizdatovou edici v Československu – edici Půlnoc. Její název je aluzí na francouzskou ilegální Les Éditions de Minuit. Edice fungovala s největší pravděpodobností až do roku 1955 (svědectví se nicméně v tomto bodě mírně rozcházejí) a během její existence v ní bylo vydáno 49 svazků, převážně děl básnických, ale i prozaických a teoretických a rovněž několik koláží. Nejvíce jsou zastoupeny texty Egon Bondyho a Ivo Vodseďálka, v edici však byly vydávány např. i práce Adolfa Borna, Oldřicha Jelínka, Bohumila Hrabala, Vladimíra Boudníka aj. Kromě Adolfa Borna se jako ilustrátor v edici Půlnoc uplatnil také Mikuláš Medek.

V roce 1950 se Bondy distancoval od surrealistických metod a postupů (byť ozvuky surrealismu nacházíme v jeho díle v různé míře i v pozdějším období) a prosazuje umělecký směr, který nazývá „totální realismus“. Nejvýrazněji uplatňoval tuto poetiku v programové sbírce *Totální realismus* (texty z října – prosince 1950, první smz. vydání únor 1951 v edici Půlnoc). Bondyho nová poetika se vyznačuje radikální depoetizací verše. V mnoha ohledech Bondy totálním realismem anticipoval pozdější umělecké postupy hyperrealismu

² Archiv bezpečnostních složek 11135_MV_1_9_0012_1.

³ Vyšetřování Zbyňka Fišera bylo vedeno od 23. 12. 1949 (založení vyšetřovacího spisu pro „podezření z trockistické činnosti“) do 20. září 1954, kdy je podán návrh na uložení svazku do archívu. Archiv bezpečnostních složek 11135_MV_2_9_0020_1.

a pop-artu. Bondyho totální realismus také výrazně ovlivnil mj. poetiku Bohumila Hrabala, s nímž se Bondy spolu s Vladimírem Boudníkem v padesátých letech intenzivně stýkali.

Ve své rané básnické tvorbě Bondy mj. demytologizuje a zesměšňuje stalinskou ideologii. Jeho antistalinský postoj se promítá i do jeho politických analýz. Z přelomu let 1949–1950 pochází politologická esej s názvem *Diktatura proletariatu*, v níž označuje tehdejší režim za „fašistický“. Podrobnější analýzu sovětského systému, jeho fungování i analýzu historických příčin jeho degenerace provedl však mnohem později v rozsáhlém textu nazvaném *Pracovní analýza* (1969). V ní se kriticky vypořádává se svými dřívějšími trockismem ovlivněnými východisky a překonává je. Režimy tehdejšího východního bloku označuje za tzv. „státněkapitalistické“. Ve své další knize, která rovněž analyzuje charakter tehdejšího režimu, *Neuspořádaná samomluva* (1984), však od této charakteristiky upouští s tím, že nová vládnoucí třída není státněkapitalistickou vládnoucí třídou, nýbrž „vládnoucí třídou nového typu“.⁴ *Neuspořádaná samomluva* si klade za cíl charakterizovat specifičnost této nové společenské formace. Do Bondyho politologických prací patří rovněž knížka *O globalizaci* (2005), v níž zkoumá aktuální podobu kapitalismu a jeho vývojovou dynamiku a projevuje se jako radikální kritik globalizace.

Kritický vztah k tehdejšímu režimu vedl Bondyho k podepsání Charty 77 (jeho podpis tehdy nebyl zveřejněn). Ačkoli Chartu 77 podepsal, již od konce roku 1977 kritizuje její vedení z levicových pozic (např. novela 677). Bondyho kritika v osmdesátých letech sílila a vedla ho k tomu, že vedení Charty označil za „stínový establishment“ (novela *Bezejmenná*). Kriticky rovněž hodnotil restauraci kapitalismu po roce 1989.

Kromě politologických prací je Bondy autorem 58 básnických sbírek, přes 30 prozaických textů a 11 divadelních her. Těžiště jeho teoretické práce je nicméně ve filosofii, již se systematicky zabýval od

⁴ Bondy, E., *Neuspořádaná samomluva*, L. Marek, Brno 2002, s. 60.

poloviny padesátých let. Je autorem několika odborných publikací, v nichž zkoumal především ontologickou a axiologickou problematiku: *Otázky bytí a existence* (1967), *Útěcha z ontologie. Substanční a nesubstanční model v ontologii* (1967), *Juliiny otázky* (1970), *Příběh o příběhu* (2009). Napsal také řadu kratších filosofických pojednání jako např. „Úvaha o eschatologii“ (1979), „Nesubstanční ateismus a nesubstanční theismus“ (1981), „Ontologie beze všech určení“ (1991) a mnoho dalších.

Zájem o filosofickou problematiku a zejména, jak zdůrazňoval, absence kvalitních dějin filosofie v tehdejší Československu jej také vedly k rozhodnutí napsat souhrnné dějiny filosofie, které končí osvicenstvím a do nichž kromě filosofie evropské zahrnul také dějiny čínské, indické, židovské a arabské filosofie (6 svazků). Po roce 1989 se rozhodl z důvodu změněné společenské situace svou práci na dějinách filosofie ukončit. Jeho dlouholetý zájem o východní filosofii, jeho dějiny východních filosofii, monografie o Buddhovi a spolupráce na překladu *Tao te ťingü* vedly k tomu, že Bondyho bibliografické heslo je zařazeno rovněž do slovníku českých orientalistů.⁵

Součástí Bondyho díla jsou také příležitostné překlady jak poesie (např. Morgensternovy *Šibeniční písně*, básně L. Ferlinghettiho či Mao Ce-tunga), tak odborných textů, např. kniha E. Fromma *Budete jako bohové* či tři verze překladů Lao-c'ova *Tao te ťingü* (společně s Mariinou Čarnogurskou).

*

Vzhledem k šíři Bondyho myšlenkového záběru, který jsme se snažili výše stručně nastínit, není možné v jedné monografii postihnout v úplnosti myslitele tak mnohostranného. Jen soupis jeho bibliografie a archivované rukopisné a strojopisné pozůstalosti čítá 113 stran.⁶

⁵ *Kdo byl kdo: čeští a slovenští orientalisté, afrikanisté a iberoamerikanisté*, Libri, Praha 1999.

⁶ „Bibliografie Egona Bondyho (se soupisem rukopisné pozůstalosti a archivované korespondence); [online: 27. 2. 2017]. Dostupné na WWW: http://www.libpro.cz/docs/bibliografie-egona-bondyho_2014_1408367166.pdf/.

Díky tomu, že Bondyho nejzásadnější texty již byly vesměs publikovány⁷ a dočkaly se i souborného vydání,⁸ můžeme se zde opírat o reprezentativní korpus primárních textů⁹ a podrobit jeho dílo *jako celek* určité systematické kritické reflexi, která v českém prostředí stále chybí. Existující analýzy Bondyho díla se objevují spíše sporadicky, ačkoli jeho dílo bylo přeloženo do deseti jazyků¹⁰ a jako autor neunikl ani pozornosti zahraničních badatelů.

Bylo-li však Bondyho dílo předmětem zkoumání, je třeba říci, že převládala tendence zabývat se jeho dílem literárním, přičemž dílo filosofické zůstávalo spíše v pozadí teoretického zájmu. – Do dejme v této souvislosti, že česká bohemistika měla v tomto ohledu za bohemistikou zahraniční určité zpoždění (přínejmenším pokud jde o monografické práce). Z těchto zahraničních publikací můžeme zmínit např. knihu Karen Gammelgaardové¹¹ vydanou v roce 1997 v Oslu. O rok později k ní přibyla publikace Gertraude Zandové *Totální realismus a trapná poesie*. Začaly-li se v češtině monografické práce o Bondyho literární tvorbě následně přece jen objevovat,¹² monografie, které by systematicky analyzovaly Bondyho dílo *filosofické* či obecně *teoretické*, dosud chybí.

⁷ Nespornou zásluhu při vydávání Bondyho knih (jak jednotlivých titulů, tak souborných vydání) a ediční práci s tím spojenou má Martin Machovec.

⁸ *Filosofické dílo sv. I–IV*, DharmaGaia, Praha 2007–2013; *Básnické spisy I–III*; *Poznámky k dějinám filosofie. I–VI*. S nedávným vydáním publikace *Pracovní analýza a jiné texty* (Filosofia 2017), která doplňuje dříve vydanou *Neuspořádanou samomluvu a O globalizaci*, jsou vesměs vydány i základní Bondyho politické texty.

⁹ Byť řada textů zůstává i nadále pouze v rukopisech a strojopisech.

¹⁰ Jsou jimi: němčina, francouzština, angličtina, polština, maďarština, italština, srbsština, běloruština, bulharština, dánština. Můžeme zmínit, že Bondy vycházel i ve slovenštině, zde se však jedná o originál, nikoli o překlad. (V současnosti se mimochodem připravuje překlad Bondyho *Buddhy a Indické filosofie* do angličtiny.)

¹¹ Gammelgaard, K., *Spoken Czech in Literature: the Case of Bondy, Hrabal, Placák and Topol*, Det historisk-filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo, Universitetsforlaget, Oslo 1997.

¹² Viz např. Pilař, M., *Underground. Kapitoly o českém literárním undergroundu*, Host, Brno 1999; Mainx, O., *Poezie jako mýtus, svědectví a hra. Kapitoly z básnické poetiky Bondyho*, Protimluv, Ostrava 2007.

Předkládaná monografie se tak pokouší tento dluh splatit a postihnout alespoň v obrysech nejvýznamnější oblasti Bondyho filosofického díla. A byť i ona obsahuje nová zkoumání Bondyho literární tvorby – jelikož si klade za cíl postihnout Bondyho dílo v alespoň určité míře její komplexnosti a vzhledem k tomu, že nelze Bondyho teoretické a literární dílo zcela striktně oddělovat –, zaměřuje se především na zkoumání Bondyho *teoretických* analýz. Jednoznačně jí dominuje rozbor Bondyho prací filosofických, prací z oboru dějin filosofie a analýzy Bondyho politických textů. Naproti tomu Bondyho biografie není předmětem této knihy.

Hodláme zde zmapovat a kriticky reflektovat nejvýznamnější oblasti Bondyho teoretických prací a zhodnotit jejich význam.¹³ Nejprve je ale samozřejmě nutné vymezit, jaké tyto oblasti Bondyho zájmu vlastně jsou. V zásadě je můžeme rozčlenit do pěti níže uvedených skupin. (Ty zde jen telegraficky vyjmenováváme a upozorňujeme, jakými texty jsou jednotlivé oblasti reprezentovány; jejich bližší zhodnocení nepředkládáme, neboť to je koneckonců předmětem předkládané knihy.)

1) Do první oblasti řadíme texty, které rozvíjejí Bondyho vlastní filosofický projekt: vytvoření a rozpracování *nesubstanční ontologie*. Texty, které spadají do této kategorie, tvoří souborný čtyřsvazkový korpus vydávaný jako *Filosofické dílo*. K němu pak náleží kniha publikovaná v roce 1967 *Otázky bytí a existence*, zabývající se rovněž problematikou nesubstanční ontologie, a několik dalších drobnějších textů.

2) Dále jsou to práce z oboru dějin filosofie. Ty jsou reprezentovány především soubornými *Poznámkami k dějinám filosofie* (v samizdatu byly vydány jako třináctisvazkové, resp. čtrnáctisvazkové, oficiálně pak po roce 1989 v šesti svazcích¹⁴) a rovněž několika drobnějšími

¹³ Navazuje v tomto úsilí na konferenci „Význam Egona Bondyho pro současné myšlení“, která proběhla na půdě Filosofického ústavu 18. 11. 2015 a zorganizovalo ji Oddělení pro studium moderní české filosofie při Filosofickém ústavu AV ČR. Záznam z této konference je dostupný na WWW: <https://www.youtube.com/watch?v=FKtIoIGDDrs/>.

¹⁴ Bondy některé oddíly později výrazně přepracoval. V letech 2001–2006 pracoval na dějinách starověké čínské filosofie, v letech 2003–2006 pak na dějinách fi-

studiemi, např. „K problematice malých sokratovských škol“ či studiemi věnovanými buddhismu a taoismu, či problematice *Tao te t'ingu* a otázkám jeho překladu.¹⁵ Lze sem samozřejmě rovněž zařadit Bondyho monografii o Buddhovi.

3) Další oblastí jsou Bondyho politické analýzy. Psal je již od konce čtyřicátých a počátku padesátých let. Kromě „Diktatury proletariatu“ a některých dalších textů z této doby reprezentují Bondyho politické myšlení především knihy *Pracovní analýza* (1969), drobnější texty z šedesátých let,¹⁶ *Neuspořádaná samomluva* (1984) a *O globalizaci* (2005). Řadu svých politických stanovisek, názorů a postřehů samozřejmě Bondy prezentoval také v mnoha rozhovorech i ve své literární tvorbě.

4) Literární tvorbu bychom mohli vymezit jako čtvrtou oblast a mohli bychom ji rozdělit do dalších třech podskupin: na dílo básnické, dílo prozaické a dílo dramatické. Básnické dílo představuje velmi rozsáhlý korpus textů, jenž zahrnuje přes 40 básnických sbírek, které psal Bondy mezi lety 1947–1994. Neméně početná je i řada jeho prozaických textů, která čítá přes 40 prozaických děl. Relativně nejmenší část Bondyho díla pak tvoří jeho dramatická tvorba: celkem jedenáct her, jež byly souborně vydány v roce 2007.¹⁷

5) Samostatnou oblast pak tvoří Bondyho překlady. Jsou to jednak překlady básnické (*Šibeniční písně* Ch. Morgernsterna, *Poesie* Mao Ce-tunga či básně Lawrence Ferlinghettiho), překlady odborné literatury (Frommovy knihy *Budete jako bohové*) a jednak tři verze překladu *Tao te t'ingu*, na němž spolupracoval s Marinou Čarnogurskou.

Z naznačeného rozdělení Bondyho díla vychází i struktura naší monografie. Nekopíruje ji však zcela. Je rozdělena nikoli do pěti,

losofie islámské. V přepracované, doplněné a opravené podobě by měly *Poznámky* vyjít v sedmi svazcích v nakladatelství DharmaGaia v roce 2018.

¹⁵ Viz seznam citovaných pramenů v závěru naší knihy.

¹⁶ Většina těchto textů je zařazena do výboru: Bondy, E., *Pracovní analýza a jiné texty*, ed. P. Kužel, Filosofía, Praha 2017.

¹⁷ Bondy, E., *Hry*, Akropolis, Praha 2007. Bondyho dramatickou tvorbu velmi dobře popisuje studie Lenky Jungmannové *Bondyho cesta do Národního*, která je připojena k výše uvedenému knižnímu vydání souboru Bondyho her.

nýbrž pouze do čtyř oddílů, jelikož netematizuje v samostatném oddíle Bondyho překlady.¹⁸ Tyto čtyři oddíly pak odpovídají výše uvedeným prvním čtyřem oblastem.

I

První oddíl analyzuje Bondyho koncept nesubstanční ontologie, její modifikace, souvislost s etikou, její přesahy k teologické a axiologické problematice i souvislost a vztah k různým fyzikalistickým přístupům. Tomuto tématu se věnují filosofové Petr Kužel, Petra Macháčková, Jan Černý, Vít Bartoš a Ladislav Hohoš.

V úvodní kapitole charakterizuje *Petr Kužel* nesubstanční ontologii, tak jak byla představena zejména v Bondyho raných pracích, tedy v *Otázkách bytí a existence* (1967) a *Útěše z ontologie* (1967). Kužel se zabývá mj. Bondyho kritikou determinismu, teleologie a redukcionismu a rovněž některými námitkami, které byly vůči Bondyho modelu vzneseny. (Polemizuje například s přístupem, který je v knize zastoupen Vítem Bartošem, jenž zastává substanční přístup v ontologii.) V závěrečné části pak tematizuje otázku možnosti tvorby ontologicky nového a s tím spojenou otázku možnosti svobody, etiky a hodnot a významu člověka v nesubstančním modelu.

Tato témata následně rozvíjí v kapitole „Prostor etiky v díle Egona Bondyho“ *Petra Macháčková*. Vychází přitom především z Bondyho *Juliiných otázek* (1970) a přibližuje Bondyho tezi, že prostor etiky se bude moci plně afirmovat pouze tehdy, dojde-li k překročení biologična a omezení, která z biologického zatížení vycházejí. Macháčková rozebírá filosofické, zejména axiologické důsledky, které z takového postoje vyplývají, a zabývá se možnostmi vytvoření smyslu existence.

Na problematiku smyslu v Bondyho ontologii se zaměřuje rovněž *Jan Černý* v příspěvku „Nesubstanční ontologie Egona Bondyho a otázka smyslu“. Přibližuje v něm proměny Bondyho nesubstanč-

¹⁸ Problematikou Bondyho překladu *Tao te tingu* se nicméně podrobně zabývá Marina Čarnogurská ve svém příspěvku.

ní ontologie se zřetelem k axiologické problematice. Ukazuje, jak postupné modifikace Bondyho ontologického modelu ovlivňovaly i proměnu jeho chápání kategorie smyslu. Ačkoli stručně zachycuje celý Bondyho filosofický vývoj od *Útěchy z ontologie* po *Příběh o příběhu*, zvláštní důraz klade na obohacení Bondyho ontologie o teistické a teologické pojmy v období zhruba od konce sedmdesátých let do poloviny let osmdesátých.

Vít Bartoš podrobuje kritice Bondyho pojetí objektivních hodnot a tzv. *hodnotovornosti*. Zastává názor, že Bondyho ontologie i axiologie je v rozporu s některými fundamentálními zákony fyziky, a na tomto základě odmítá nesubstanční pojetí a přiklání se k pojetí substančnímu.

Závěrečnou kapitolu oddílu věnovaného nesubstanční ontologii představuje text *Ladislava Hoboše*. Podobně jako Macháčková se i Hoboš ve svém příspěvku dotýká Bondyho teze o překročení biotu, zároveň ji však propojuje s Bondyho konceptem *ontologického pole* a vřazuje Bondyho dílo do paradigmatu holistického myšlení. Analyzuje Bondyho filosofické myšlení v souvislosti s konceptem „civilizační singularity“.

II

Druhý oddíl analyzuje Bondyho dějiny filosofie. Z rozsáhlé práce, kterou Bondy dějinám filosofie věnoval, jsme vybrali pouze ty části, jejichž zpracování pokládáme za nejvíce přínosné a mají zřejmě i nejtrvalejší hodnotu. Jedná se především o Bondyho zpracování dějin indické, čínské a islámské filosofie. V tomto oddíle najde čtenář příspěvky sinoložek Olgy Lomové a Mariny Čarnogurské, arabisty Petra Púčika a indologa Jiřího Holby.

Druhý oddíl otevírá rozsáhlý a zevrubně zpracovaný text *Jiřího Holby*. Autor v něm analyzuje Bondyho dějiny indické filosofie se zaměřením na dějiny filosofie buddhistické a také Bondyho monografii o Buddhovi. Rovněž se zabývá otázkou, jak se buddhistické koncepty promítaly do Bondyho vlastní filosofické práce, včetně jeho pozdního díla, zejména *Příběhu o příběhu* či *Postpříběhu*, kde se objevují i taoistické vlivy. Holba se zaměřuje jednak na samy zdroje, s nimiž

Bondy pracoval, což je cenné, jelikož Bondy sám zpravidla na zdroje neodkazoval, a srovnává Bondyho interpretaci buddhistických filosofů s interpretacemi současných buddhologů. Zabývá se rovněž zkoumáním filosofických vlivů buddhistických filosofů na Bondyho dílo, zejména poukazuje na vliv Nágárdžuny a jeho koncepci *prázdnoty*.

Text *Petra Půčka* analyzuje Bondyho dějiny islámské filosofie. Poukazuje nejprve na praktické problémy, s nimiž se Bondy při psaní tohoto dílu *Poznámek* potýkal, jako např. nedostatek pramenné literatury, ale i na praktické problémy spojené s vydáváním jeho *Poznámek* či například transliterací některých reálií a jmen. Vzápětí ale přechází k samotné interpretaci Bondyho dějin islámské filosofie. Zaměřuje se především na Bondyho interpretaci islámské teologie a sufismu, z velkých jmen pak na interpretaci al-Ghazzálího, Ibn Rušda a také Ibn Chaldúna.

Bondyho dějinami čínské filosofie se zabývá *Olga Lomová*. Přibližuje Bondyho cestu k čínské filosofii, ukazuje genezi vydávání jeho dějin v samizdatu, popisuje i jeho kontakty s tehdejšími sinology a zkoumá vlivy interpretační tradice, které na Bondyho při jeho vlastní práci na *Poznámkách* působily. Zároveň ukazuje, jak Bondy tyto vlivy tvořivě překračuje a svébytným způsobem se pokouší překonat rozdělení evropské a čínské filosofické tradice. Způsob, jakým toto překonání a propojení obou tradic pojímá, byl v jeho době „ojedinělý v celosvětovém měřítku“.

Bondyho zájmu o čínskou filosofii se věnuje ve svém příspěvku také *Marina Čarnogurská*, která především přibližuje jejich společnou mnohaletou snahu o přeložení *Tao te ťingü*, který probíhal od začátku devadesátých let a vyústil postupně v tři různé varianty tohoto překladu. Přibližuje i Bondyho další pronikání do čínské filosofie a *Tao te ťingü*, v němž byl Bondy schopen zachytit pod nánosem slov, považovaných mnohdy jen za nesystémovou směs nahodilých filosofických moudrostí, svébytnou a nosnou ontologickou koncepci a následně ji rekonstruovat.¹⁹ Příspěvek Mariny Čarnogurské, stejně jako například

¹⁹ Na základě těchto zkoumání Bondy rozšířil a přepracoval své *Poznámky* k dějinám čínské filosofie, které by měly snad již brzy být publikovány.

i Petra Púčika, vychází nejen z analýzy hotové podoby zkoumaných Bondyho textů, ale přibližuje i okolnosti a proces jejich vzniku, Bondyho živé zaujetí pro danou problematiku a proces hledání a tápání, který je s každým poznáním nutně spojen.

Poslední příspěvek k Bondyho reflexi čínské filosofie napsal filosof *Lubomír Dunaj*, který se podobně jako Černogurská zaobírá převážně Bondyho pozdním „bratislavským“ obdobím. Interpretuje Bondyho jako jednoho z prvních českých filosofů, kteří usilují v rámci globalizované společnosti o interkulturní dialog. Tento dialog spolu se snahou pochopit Čínu a její místo v globalizovaném světě může vést k rozvíjení kritického potenciálu obou tradic a přispět k rozvoji emancipačních procesů.

III

Na Dunajův příspěvek přirozeně navazuje třetí oddíl knihy, jenž se věnuje Bondyho intelektuálním aktivitám v oblasti politického myšlení.

Historik *Jan Mervart* ve svém příspěvku zasazuje Bondyho osobnost a radikálně marxistický proud, který reprezentoval, do širších souvislostí dějin politického myšlení, přičemž právem poukazuje na to, že v intelektuálních dějinách bývá tento proud často opomíjen. Mervart se zaměřuje na Bondyho činnost v šedesátých letech, na politické texty i přednáškovou činnost z této doby, založení Názorového sdružení levice, na Bondyho interpretaci maoismu a jeho prosazování ve studentských kruzích. Představuje Bondyho jako intelektuála, který východisko z krize tzv. „reálného socialismu“ (i „reálného kapitalismu“) spatřoval v samosprávné organizaci společnosti. Prezentuje v těchto souvislostech Bondyho program samosprávného socialismu i kritiku reformního komunismu.

Na Mervartovu kapitolu navazuje kapitola *Petra Robela*, jež se zabývá Bondyho rozsáhlou knihou *Pracovní analýza* (1969), knihou, která vlastně uzavírá a shrnuje Bondyho politickou filosofii, jeho postoje a názory z šedesátých let. Bondy v ní představuje analýzu degenerace Sovětského svazu od dvacátých let a analyzuje společnost sovětského typu, kterou označuje v tomto textu jako „státní kapitalismus“.

Rohel jeho analýzu ve svém textu blíže rozebírá, stejně jako koncept společenské samosprávy, který tvoří významnou část *Pracovní analýzy*.

Charakteru režimů východního bloku se Bondy věnoval i v letech sedmdesátých a osmdesátých. Shrnul je v další společensko-politické analýze s názvem *Neuspořádaná samomluva* (1984). Revidoval v ní řadu závěrů učiněných v *Pracovní analýze*. Těmito Bondyho politickými rozborů reálného socialismu a kapitalismu z období sedmdesátých a osmdesátých let se zabývá německý politolog a historik *Dirk Dalberg*. Vedle *Neuspořádané samomluvy* vychází i z Bondyho prozaických textů, v nichž Bondy řadu svých politických postojů a postřehů artikuloval. Dalberg se zaměřuje především na jeden rys, jenž je podle Bondyho společný jak kapitalistickému, tak i tzv. „socialistickému“ společenskému systému té doby, a tím je „manipulátorský etatismus“.

Společensko-politickým analýzám soudobého systému se Bondy věnoval i v období po sametové revoluci. Shrnul je v již zmíněné knížce nazvané *O globalizaci* (2005). Svě politické názory zároveň formuloval, tak jako v dřívějších letech, i ve svých beletristických pracích, jmenujme např. *Cybercomics* či *Týden v tichém městě*. Bondyho politickými analýzami z let devadesátých a pozdějších, v nichž se objevuje zejména kritika ekonomické globalizace a neoliberalismu, resp. kapitalismu jako takového, se věnuje politolog *Jaroslav Fiala*. Fiala v mnoha ohledech oceňuje prozíravost některých Bondyho postřehů z devadesátých let, zejména pokud jde o genezi a roli finanční oligarchie v soudobém světě, oligarchizaci politiky, nárůst nerovnosti a generování tzv. přebytečných (z hlediska kapitalistického systému produkce) lidí. Fiala konfrontuje Bondyho vize budoucnosti se současnými politicko-ekonomickými trendy.

IV

Čtvrtý oddíl knihy reflektuje Bondyho literární tvorbu a představuje, v čem spočívá Bondyho přínos české literatuře při prosazování určité nové estetiky a poetiky. Nedávné kritické souborné vydání Bondyho celoživotního básnického díla poskytuje k této reflexi velmi dobrou příležitost. Právě příspěvek *Martina Machovce*, který byl editorem to-

hoto souborného básnického díla, zahajuje tento literárněvědný oddíl. Bondyho rané básnické dílo prošlo několika tvůrčími etapami, Machovec se ve svém příspěvku zabývá jejich periodizací, přičemž identifikuje tři tyto etapy (1947–1952, 1952–1958, 1958–počátek šedesátých let). První období stojí podle Machovce zcela v intencích odkazu avantgardy, zejména surrealismu. Druhé období charakterizuje jako návrat k tradiční básnivosti a k poetice předavantgardní a konečně třetí jako období, kdy Bondy představuje jiné pojetí antipoetičnosti, než jaké je spojeno s totálním realismem či trapnou poesí – antipoetičností, kterou lze označit jako „filosofickou“. V tomto období dochází k prolínání filosofických úvah a tradiční poetiky.

Ranou fází Bondyho básnické tvorby se zabývá rovněž vídeňská bohemistka *Gertraude Zandová*. Konkrétně se zaměřuje na Bondyho německy psané básně a na roli, kterou němčina v jeho díle v tomto období má. Rozlišuje přitom čtyři funkce: 1) hravou, 2) absurdní, 3) mýtotvornou a mýtobornou a 4) provokativní. Zandová ve svém textu pracuje i s Bondyho německy psanými deníky z let 1943 a 1944. Tyto deníky nebyly nikdy publikovány a pro čtenáře je tak zajímavé se s jejich obsahem alespoň takto zprostředkovaně seznámit.

Bondyho básnickou sbírkou z roku 1971 *Deník dívky která hledá Egona Bondyho* se v dalším příspěvku zabývá *Oskar Mainx*. Detailně ji rozebírá, vyzdvihuje nové formy stylizace, nadsázky, hry i mystického ladění. Poukazuje rovněž na skutečnost, že Bondy zahájil touto sbírkou novou tvůrčí etapu, která se projevuje příklonem k epičnosti, jež se v sedmdesátých letech následně plně rozvíjí v jeho prozaických textech.

Posledním příspěvkem tohoto oddílu i celé knihy je příspěvek bohemisty *Martina Pilaře*. Pilař se zaměřuje na otázku, jak se Bondy seznamoval s buddhistickou a taoistickou tradicí a jak se tato tradice promítala do jeho literárního díla. Neomezuje se však pouze na explicitní zmínky pojmů taoistické a buddhistické tradice, ale citlivě hledá signály východní inspirace i ve sbírkách, kde by je člověk na první pohled neočekával, a poukazuje na některé formulace, které mají při bližším pohledu blízko ke gnómám obsaženým v *Tao te t'ing-u*. To se týká například sbírky *Für Bondys unbekannte Geliebte* (z roku 1951), ale i řady pozdějších Bondyho próz, jako je např. *Mníšek, Hat-*

to, Severin, Gottschalk, Krates, Jao Li, Údolí, Bezejmenná aj., i řady pozdějších sbírek a próz.

Pilařovým příspěvkem, který se zabývá ozvukem filosofických úvah a buddhistických a taoistických motivů v Bondyho literárním díle, se opět částečně vracíme zpět k prvnímu a druhému oddílu knihy a zároveň k upomínce blízké provázanosti všech výše uvedených oblastí Bondyho tvorby, potažmo k provázanosti všech oddílů předkládané knihy.

*

Na závěr je třeba říci, že tato kniha je pouze první sondou do Bondyho komplexního a myšlenkově nesmírně bohatého díla. Dává čtenáři možnost seznámit se s ním a ukázat, v čem může být pro současnou dobu podnětné a inspirativní. Zároveň je i určitým pokusem prolomit mlčení, které o Bondyho díle (přínejmenším v akademickém prostředí) stále přetrvává.

Jednotliví autoři se přitom zaměřovali na různé oblasti Bondyho díla, zkoumali je z odlišných perspektiv, proto se také výklady a hodnocení Bondyho koncepcí a přístupů různí, ba mohou být mnohdy, v tom či onom aspektu, dokonce protikladné. Mou snahou jako editora nebylo vytvořit nějaký jednotný interpretační kánon a tato napětí nějakým způsobem eliminovat, nýbrž naopak představit Bondyho dílo jako dílo živé, které podněcuje k řadě otázek, k diskusím a rozmanitým interpretacím (byť třeba já osobně nemusím se všemi interpretacemi souhlasit). Žádná interpretace však samozřejmě nemůže nikdy nahradit četbu primárních textů. Tuto monografii předkládáme s nadějí, že snad v budoucnu podnítl další badatele i širší čtenářskou obec k zájmu o Bondyho teoretické dílo a k doplnění toho, co jsme my zde mohli pouze naznačit a nastínit.